

Даница Б. Недељковић¹
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

(МОРФО)СИНТАКСИЧКЕ АЛТЕРНАТИВЕ ПРИЛОШКИХ ДЕРИВАТА НА *-weise*²

У раду се на корпусу који чине текстови публицистичког функционалног стила разматрају (морфо)синтаксичке алтернативе прилошких деривата изведених од различитих творбених основа помоћу веома продуктивног суфикса *-weise*. Наслањајући се на семантичко-творбени модел В. Моча (Motsch, 1999), показује се да не само врста речи од које је прилог изведен, већ и њена семантика директно утиче на форму конкурентне конструкције, што је посебно изражено код деноминалних прилога, који су уједно и најфреквентнији. Отуда је класификација прилога изведених помоћу суфикса *-weise* извршена најпре према врсти речи којој припада творбена основа (именица, глагол, партицип I, придев или детерминатив), а потом и према њеној семантици, са циљем да се утврде регуларности које важе за ову врсту прилошких деривата, као и да се испита међуоднос синтетичке и аналитичке форме. Будући да суфикс *-weise* служи и за извођење других врста речи (модалних партикула I и II), у уводном делу дати су творбени, синтаксички и семантички критеријуми за њихову диференцијацију, чиме је предмет истраживања ограничен само на врсту речи прилог.

Кључне речи: прилошки дериват, суфикс *-weise*, деноминални прилог, девербативни прилог, деадјективски прилог, (морфо)синтаксичке алтернативе

Увод

Прилози изведени помоћу суфикса *-weise* у немачком језику представљају веома бројну и семантички хетерогену групу прилога, чији инвентар, услед продуктивности наведеног творбеног обрасца, није ограничен. Будући да се суфикс *-weise* не користи само за извођење *прилога*, већ и *модалних партикула I и II*, указаћемо најпре на творбене, синтаксичке

1 dbmarjan@eunet.rs

2 Рад је урађен у оквиру пројекта: Динамика структура савременог српског језика (178014), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Термини су преузети од Мразовић / Вукадиновић (1990), док се за наведене врсте партикула у германистичкој литератури употребљавају различити термини, па се тако *модалне партикуле I* јављају као: *Modalpartikeln* (Engel, 1988: 762; Zifonun et al., 1997: 58), *Modalwörter* (Helbig/Helbig, 1990: 17-21; Hentschel/Weydt, 2003: 308), *Satzadverbien* (Hetland, 1992: 17-18; Römer, 2006: 168; Schmöe, 2002: 82), а модалне партикуле II као: *Rangierpartikeln* (уп. Engel, 1988: 763-4), док други ау-

и семантичке критеријуме за разграничавање наведених класа речи, како бисмо обим истраживања ограничили само на класу речи *прилоџ*.

Са аспекта творбе основно је правило да се помоћу наведеног суфикса од именица најчешће изводе **модални прилози** (нпр. *schrittweise*, *kapitelweise*, *ersatzweise* и др.), док се истим суфиксом, само у проширеном облику, са фугом *-er-* (*-erweise*), од придева изводе **модалне партикуле II** (нпр. *dummerweise*, *seltsamerweise*, *glücklicherweise* и др.) и (ређе) **модалне партикуле I** (нпр. *möglicherweise*) (уп. Schmöe, 2002: 82), мада постоје изузеци, на које ћемо у раду указати⁴. Са аспекта синтаксе за све три врсте речи заједничка је могућност самосталног јављања у првом реченичном пољу, а као основно дистинктивно обележје намеће се (не)могућност одговора на одређену врсту питања, па се тако модални прилози добијају као одговор на *w*-питање (*wie?* - *schrittweise*), модалне партикуле I као одговор на питање постављено инверзијом (*Stimmt es?* - *Möglicherweise.*), док модалне партикуле II уопште није могуће испитати (уп. Engel, 1988: 763). И на крају, са аспекта семантике модалне партикуле I и II, за разлику од прилога, модификују садржај целог исказа, изражавајући субјективни став говорника према датом исказу, те у дубинској структури имају вредност надређене реченице, у коју их је увек могуће трансформисати, нпр. *möglicherweise* → *es ist möglich, dass ...*; *seltsamerweise* → *es ist seltsam, dass...* (детаљније о овоме в. Марјановић, 2008: 252-256).

У складу са наведеним критеријумима, у раду ћемо истраживати искључиво (морфо)синтаксичке алтернативе модалних прилога изведених помоћу суфикса *-weise*, наслањајући се на семантичко-творбени модел В. Моча (уп. Motsch, 1999), чији термин „синтаксичке алтернативе“ (нем. *syntaktische Alternativen*) у проширеној, прецизнијој варијанти у овом раду употребљавамо, подразумевајући под њим конструкционо различите могућности изражавања значења прилошког деривата (обично су то фразе, ређе самосталне речи или реченице) и њихову међусобну супституентност. Такве конструкције истовремено су и јединице *метајезика* (нем. *Metasprache*) и *језика-објекта* (нем. *Objektsprache*) – с једне стране, оне су резултат разлагања значења прилошких деривата на семантичке компоненте у циљу описивања њиховог значења, а с друге стране њихове

тори (уп. Zifonun et al., 1997: 59-60) користе термин *Konventivpartikeln*, а трећи, услед велике хетерогености, оспоравају њихово издвајање у посебну класу речи, те их делом сврставају у прилоге, а делом у друге класе партикула (уп. Römer, 2006: 162-3; Hentschel / Weydt, 2003: 267).

- 4 У савременом немачком језику приметна је и тенденција употребе једне групе деноминалних **прилога** овог типа у атрибутској функцији, дакле као **придева** (уп. Fleischer/Barz, 1995: 288; Altmann/Kemmerling, 2000: 167). На пример: *Eine schrittweise Übertragung von Souveränität müsste mit der Umsetzung demokratischer Standards einhergehen.* (DER SPIEGEL, 6/2006, 86); *Doch nun zeichnet sich ein Kurswechsel ab, eine Rückkehr zu mehr Diplomatie, zu mehr Realismus, inklusive einer versuchsweisen Annäherung an Syrien und Iran.* (DER SPIEGEL, 47 / 2006, 156); *Der Musikgeschichte verdanken wir wiederholt das paarweise Auftreten von Komponisten: Händel und Bach, Haydn und Mozart, Schumann und Brahms, ...* (DIE ZEIT, 13/2007, 59). И Дуденов речник (Duden, 2001) бележи наведену могућност, која се доскора сматрала нормативно непрехватљивом варијантом (уп. Schmöe, 2002: 82).

конкурентне конструкције, настале вербализацијом семантичких компонента, обично у виду *парафразе*. Како наводи Т. Шипан, парафраза није само метода за испитивање лексичког значења одређене лексеме, већ и њена паралелна конструкција, помоћу које се остварују одређене комуникативне намере (уп. Schippan, 1992: 210⁵). Поред термина „синтаксичка алтернатива“ и „паралелна конструкција“ у германистици се још говори и о „синтаксичким синонимима“ (нем. syntaktische Synonyme, уп. Egorova, 2006: 211) или „разлагању конструкције на групу речи“ (нем. „die Auflösung des Gefüges in eine Wortgruppe“, уп. Barz, 1974: 194-6).

Класификација прилошких деривата извршена је према врсти речи која чини њихову творбену основу: најчешће је то **именица** (нпр. *stückweise*, *schrittweise*, *literweise*, *stundenweise*, *besuchsweise* и многи други), **ређе глагол** (нпр. *mietweise*, *leihweise* и др.), **партицип I** (нпр. *lesenderweise*, *telefonierenderweise* и др.) или **придев** (нпр. *zufälligerweise*, *gleicherweise*), док су прилози са **гетерминацијом** као творбеном основном маргинална појава, потврђена само једним прилошким дериватом (*solcherweise*). Суфикс се у последња три случаја реализује у проширеној варијанти, са фугом *-er-* (*-erweise*), што иначе није карактеристично за деривацију прилога, већ првенствено модалних партикула I и II (чију творбену основу најчешће гради адјектив или партицип).

1. Деноминални прилошки деривати

Класификација деноминалних прилошких деривата извршена је према семантици именице од које су изведени, будући да значење условљава форму конструкције која представља морфосинтаксичку алтернативу датог прилога.

1.1. Најбројнију групу прилошких деривата овог типа представљају они изведени од **именица** којима се означава одређена *MEPA*. Како наводи В. Моч (уп. Motsch, 1999: 261), они изражавају релацију *MASS VON* (x,y) одн. 'x ist ein Maß bezüglich y', при чему значење *MEPE* може да изрази:

а) именица са значењем тачно утврђене мерне јединице (нпр. *Liter*, *Meter*, *Kilo*, *Pfund*, *Tonne* и др.), која у прилошким дериватима на *-weise* обично не задржава своје основно значење, већ изражава велику количину, одн. велики број (*in großen Mengen* одн. *in großer Zahl*), па тако прилози ове поткласе као доминантно имају квантитативно, а не модално значење, што потврђују следећи примери:

Sie rauchte Kette, trank **literweise** Kaffee und arbeitete die Nächte durch. (DER SPIEGEL, 40/2007, 79); Nun aber setzen israelische Ärzte Schokolade sogar in der Psychotherapie von Traumatpatienten ein – und zwar gleich **kilowise**. (DER SPIEGEL, 16/2006, 62); Wie er mal am Strand **pfundweise** Bohnenkaffee fand

5 „Wir betrachten Paraphrasen als Methode der Untersuchung der lexikalischen Bedeutung und als Parallelkonstruktion zu einem Lexem, durch die bestimmte kommunikative Absichten verwirklicht werden sollen.“ (Schippan, 1992: 210)

und die Familie vom Erlös durch den Winter brachte. (DIE ZEIT, 26/2007, 61); Aber so oder so führte seine Untätigkeit dazu, dass im August Zehn-, wenn nicht Hunderttausende Menschen Austern zu sich nahmen, **dutzend- und tonnenweise**, die nach allen Regeln und Gesetzen „zum menschlichen Verzehr nicht geeignet“ waren. (DER SPIEGEL, 41/2006, 78); Als ich damals diesen Roman schrieb, stellte ich fest, dass es **tonnenweise** Texte über unglückliche Liebe gibt, aber wenig über gelingende Zweisamkeit, ob das nun eine Ehe ist oder nicht. (DER SPIEGEL, 28/2007, 150); Vorige Woche im Nahen Osten: Im Irak entführten – und ermordeten – Terroristen Menschen **dutzendweise**. (DER SPIEGEL, 47/2006, 156)

б) свака именица које у одређеном контексту фунгира као јединица мере, а чији инвентар није ограничен, будући да је наведени творбени образац у немачком језику изузетно продуктиван (нпр. *Sack, Löffel, Kapitel, Bus, Stück, Schar, Rudel* и многи други). У прилозима овог типа, за разлику од оних под а), именица обично задржава своје основно значење, а прилози спадају у класу модалних. На пример:

Fußballfans, Kegelbrüder, vieles, was **rudelweise** uns begegnet, ist schauerlich. (DIE ZEIT, 11/2007, 63); Ein Gespräch mit einer Journalistin der „Frankfurter Rundschau“ („FR“), ... , brach Ferres nach rund 20 Minuten ab, weil die Journalistin ihren neuen Film nur **ausschnittweise** gesehen hatte. (DER SPIEGEL, 41/2007, 146); ... ; und Elfriede Jelinek hat für ihren neuen Roman, den sie gerade **kapitelweise** auf ihrer Homepage veröffentlicht, auch einen doch recht alteuropäischen Titel gewählt: *Neid*. (DIE ZEIT, 18/2007, 57); Auf dem Wohnzimmerisch türmen sich Bücher, wohl an die hundert, sie bedecken **stapelweise** die gesamte Glasfläche. (DER SPIEGEL, 16/2008, 162); Die Models werden durch die dunkelrote Eingangstür kommen, immer **paarweise**, sagt Frau Kleinfeld. (DER SPIEGEL, 42/2007, 74); Den SPIEGEL können, **auszugsweise**, jetzt auch Russen in ihrer Muttersprache lesen: ... (DER SPIEGEL, 7/2006, 5)

в) именица којом се изражава пређена раздаљина, било да је у питању јединица мере (нпр. *Zentimeter, Millimeter, Kilometer* и др.) или нека друга именичка лексема (нпр. *Schritt, Etage*⁶ и др.). Прилози овог типа специфични су по томе што њихов регенс често (али не увек) садржи семантичку компоненту кретања, изражавајући начин на који се врши померање у простору (нпр. *schrittweise vorankommen* → 'im Schritt-Maß vorankommen' (уп. Motsch, 1999: 261), што је и разлог за њихово издвајање у посебну групу. У прилозима овог типа, као и код оних групе а), именица губи своје основно значење мере, али супротно групи а), прилози имају модално, а не квантитативно значење, а као доминантно семантичко обележје јавља се 'уосїеїеносїї', одн. 'суќесивносїї вршења рађе' (*langsam, allmählich, nach und nach*). На пример:

Wie eine Statue wird die schmale Gestalt **zentimeterweise vorwärtsgeschrieben**, von zwei Leibwächtern, sie triefen von Schweiß. (DIE ZEIT, 41/2007, 21);

6 „Die Basis kann auch ein Maß für eine zurückgelegte Strecke sein. Die Bezugswörter bezeichnen Geschehen, die eine Bewegung entlang einer Strecke beinhalten: *nur schrittweise vorankommen, das Gebäude etagenweise durchkämmen, die Stadt häuserblockweise erobern, ...*“ (Motsch, 1999: 262)

Wer wie Huber führt – stoiberisch korrekt, aber eben blutleer –, muss sich den Zuspruch **zentimeterweise** erarbeiten. (DIE ZEIT, 40/2007, 5); Die Wucht der Welle riss die Häuser **quadratkilometerweise** aus ihren Fundamenten. (DER SPIEGEL, 8/2007, 124); ... , Karin Henkel lässt in einer Stuttgarter *Liliom*-Inszenierung ihrem Helden den Bühnenhimmel über lange Zeit hin **millimeterweise** auf den Kopf **fallen**. (DIE ZEIT, 18/2007, 50); Stattdessen arbeitete sie sich in der Demokratischen Fraktion **millimeterweise** empor, indem sie sich gründlich mit den Themen beschäftigte und ihre Worte sorgsam wählte. (DER SPIEGEL, 23/2007, 131)

Начелно, издвајају се две могућности реализације прилошких деривата са именицама које имају значење *МЕРЕ*:

А) $IN_{\text{дат.}} + X$

Б) $X FÜR X / X UM X$

Варијанте А и Б, међутим, нису семантички подударне, па самим тим ни заступљене као морфосинтаксичке алтернативе прилога свих горе наведених група (а, б, в). У којој ће се варијанти реализовати прилог, зависи пре свега од семантике именице као његове творбене основе.

Варијанта А, са предлогом *IN* и дативом (најчешће множине) именице која гради творбену основу прилога, представља морфосинтаксичку алтернативу прилога групе а) и б), док реализација прилога групе в) у овој форми теоријски није искључена (нпр. *in Zentimetern/Millimetern vorankommen*), али није уобичајена, па самим тим ни потврђена у нашем корпусу. Разлог томе треба с једне стране тражити у напред описаном померању значења, како именице као творбене основе ове групе прилога, тако и самог глагола кретања као његовог регенса (кретање се схвата као напредовање ка одређеном циљу), те чињеници да прилози групе в) немају значење *мере*, већ изражавају *последиственост/сукуцесивност*, што конструкције типа А) искључују.

Анализа нашег корпуса, који се базира на писаним текстовима, показала је такође да су прилози групе а) далеко фреквентнији у односу на њима конкурентне конструкције (потврђене су само оне са именицом *Dutzend*), док се у говорном језику предност обично даје аналитичкој форми. На пример:

Dass Groschenromane, monatlich **im Dutzend** [→ *dutzendweise*] neu am Kiosk zu kaufen, keine Kunst sind, lässt sich leicht sagen. (DIE ZEIT, 15/2008, 55); Stattdessen malt er Mädchenakte und Jägerbilder **im Dutzend** [→ *dutzendweise*] – ... (DIE ZEIT, 44/2007, 54); Kann und soll sich der Westen den Snobismus leisten, diesen Leuten kulturelle Errungenschaften zu verweigern – wenn die gleichzeitig unsere Airbusse **im Dutzend** [→ *dutzendweise*] kaufen? (DER SPIEGEL, 6/2008, 96); Es herrscht immer eine ausgelassene und flirtintensive Stimmung, der Wodka wird **in Litern** [→ *literweise*] verkauft und die Tische sind zum Tanzen da. (<http://www.mallorca.citysam.de/oberbayern.htm>); Lasagne könnt ich **in Tonnen** [→ *tonnenweise*] essen. (пазр.)

И када је реч о прилозима групе б) предност се даје деривираним прилозима у односу на њима синонимне конструкције, вероватно због језичке економије и продуктивности датог творбеног обрасца, мада је употреба једне или друге варијанте на првом месту условљена избором говорника. Последњи наведени пример показује да конструкције овог типа могу бити проширене придевом *einzel*, који је увек пресупониран у њиховом значењу, али је ретко реализован на површинској структури:

Manchmal sieht man sie **in Rudeln** [→ *rudelweise*] im Regen oder im Schneegestöber stehen, ... (DIE ZEIT Magazin, 5/2008, 35); Er liest nur noch **in Ausschnitten** [→ *ausschnittweise*], für ihn wird gelesen; die meisten seiner Reden werden für ihn geschrieben. (DIE ZEIT, 4/2007, 15); Wahrscheinlich waren die verantwortlichen Redakteure verwirrt durch ihre eigenen Umfragen auf Amerikas Straßen, die wir hier leider nur **in Auszügen** [→ *auszugsweise*] zitieren können. (DIE ZEIT 52/2007, 5); ... , es [das Publikum, D.N.] kauft die CDs, die in Musikabteilungen weltweit **in Stapeln** [→ *stapelweise*] neben der Kasse liegen. (DER SPIEGEL, 23/2007, 183); Betrachtet man diesen Anfang, handelt es sich gewiss um einen Prozess, der **in Schritten, Stufen und Phasen** [→ *schritt-, stufen- und phasenweise*] verläuft. (DIE ZEIT, 4/2008, 10); Dabei zeigte sich, dass diese Monumente **in Etappen** [→ *etappenweise*] entstanden sind, begleitet von rituellen Handlungen, ... (DIE ZEIT, 28/2007, 42); Dem Erziehungswissenschaftler Lawrence Kohlberg (1927 bis 1987) zufolge geschieht das **in einzelnen Stufen** [→ *stufenweise*]. (DER SPIEGEL, 31/2007, 112)

Варијанта Б, са редуликованом именицом, у германистичкој литератури термилошки се одређује као *Zwillingsformeln*, *Paarformeln* или *Binominale*, подтип: идентичне именице повезане предлогом, при чему се као специфичност ових конструкција обично наводи чињеница да предлог не реира одређени падеж, те да наведене именице не стоје у зависном односу (уп. Egorova, 2006: 26; 47). Будући да је њихово примарно значење *'йостіейеності/суќесивності вршења радње'*, на овај начин могуће је пре свега изразити значење прилога групе в), као и оних прилога групе б) код којих је, поред модалне, присутна и просторна или темпорална значењска компонента (нпр. *stückweise*, *stufenweise*).

Наведено ћемо најпре илустровати примерима групе в) у којима позицију X заузимају именице са значењем тачно утврђене јединице мере: *Zentimeter* и *Millimeter*. Њихова семантика условљава додатну компоненту *'сјорості'* вршења радње исказане предикатом, чије просторно значење донекле може да буде очувано (1), или потпуно изгубљено (2), и тада је глагол кретања употребљен метафорички (напредовање ка одређеном циљу), док о описаном померању значења најбоље сведоче примери са глаголима непросторног значења (3), који су у нашем корпусу најмање фреквентни. У сва три случаја изрази су по правилу супститубилни прилозима *zentimeterweise*, одн. *millimeterweise*. Упореди:

1) ... und das Holz knisterte, während sich draußen auf der Balkonbalustrade **Zentimeter für Zentimeter** der Schnee *türmte*. (DIE ZEIT, 8/2007, 68); Er erzählte von den zähen Versuchen, Neuland zu *erobern*, **Zentimeter für Zentimeter**, von Mut und Niederlage und heroischem Idealismus. (DER SPIEGEL,

49/2007, 214); Auf Holz sitzt er nie still. ... Er rutscht, macht Rutschspiele, ganz unauffällig, **Zentimeter um Zentimeter**. (DIE ZEIT, 18/2007, 67); Ein Heer von Arbeitern und Planierfrauen, Kippladern und Treibstoff-Lkw fräst sich eine Schneise durch die Gerölllandschaft, **Zentimeter um Zentimeter plätten** sie das Terrain. (DIE ZEIT, 31/2007, 3); Derzeit lassen die Textilforscher aus dem süddeutschen Bönningheim 12 000 Bundesbürger beiderlei Geschlechts – vom Kind bis zum Greis – mit einem Bodyscanner **Millimeter für Millimeter** abtasten. (DER SPIEGEL, 45/2007, 203); **Millimeter um Millimeter wandert** der gleißelnde Lichtschein das Stahlblech entlang, leuchtet mal bläulich, dann wieder grünlich. (DER SPIEGEL, 8/2006, 134)

2) „Wir sind keine Terroristen, wir sind Perser und stolz auf unsere Kultur. Jedes Jahr rutscht das Kopftuch der Frauen ein wenig nach hinten, das schwarze Zelt, den Tschador, trägt kaum noch eine. Es geht voran, **Zentimeter für Zentimeter**. Gebt uns noch etwas Zeit.“ (DER SPIEGEL, 10/2008, 150)

3) Deshalb hat der große Liberale Karl-Hermann Flach immer gesagt: Freiheit stirbt zentimeterweise. (DIE ZEIT, 3/2008, 4); Anna Bågenholm wurde damals nach Stockholm gebracht, es begann die lange Zeit der Rehabilitation. **Millimeter für Millimeter erholten sich** die Zellen, die Nerven, langsam kam das Gefühl zurück. (DER SPIEGEL, 8/2007, 68)

И прилози групе в) који у основи немају мерну јединицу функционишу по истом принципу, што потврђује прилог *schrittweise*. У аналитичкој форми потврђена су оба предлога (*Schritt für/um Schritt*), при чему семантичка веза са примарно просторним значењем и овде може да буде донекле очувана, пре свега услед употребе глагола кретања у свом основном значењу (1), мада су далеко фреквентнији примери у којима се дати прилог употребљава искључиво за изражавање *постепености* вршења радње, те регенс није нужно глагола кретања (3), а уколико јесте, он више нема просторно, већ пренесено значење (2). Независно од степена провидности везе са примарним значењем, у сва три случаја доминантна је семантичка компонента *постепености*, те се изрази сва три типа реализују на потпуно исти начин, и увек су заменљиви прилошким дериватом *schrittweise*. На пример:

1) Der Professor behauptet, genau diesen Feldweg seien die Nibelungen entlanggegangen, 18 Leute mitsamt Schatz, Hagen, Treue, Ehre, Verrat, genau hier, **Schritt für Schritt**, bis nach Soest hinein, ... (DER SPIEGEL, 22/2006, 140); Und dabei die klassischen Erzählbewegungen des Epos, den Zyklus (die Kirchenszene am Ende bindet sich zurück an die Bühnenszene vom Anfang) und die Vertikale des Abstiegs (von der Bühne steigt die Sängerin **Schritt für Schritt** hinunter in die Salzgrube), im turbulenten Hin und Her der Zeichen aufgemischt. (DIE ZEIT, 7/2007, 52)

2) Aber Europa ist immer nur **Schritt für Schritt vorangekommen**, mit Kompromissen. (DER SPIEGEL, 48/2007, 129)

3) Es war ein langer Prozess, das Projekt entstand **Schritt für Schritt**, in aufeinanderfolgenden Schichten, ... (DER SPIEGEL, 7/2008, 151); Die Kosten sind noch zu hoch, und die Infrastruktur für die Wasserstofftankstellen muss **Schritt für Schritt** entwickelt werden. (DIE ZEIT, 13/2007, 20); Der Beamte bleibt Beamter, verliert aber **Schritt für Schritt** das, was sein Leben in der Vergangenheit so angenehm machte: die Privilegien. (DIE ZEIT, 34/2007, 4); Von 1993 an folgten entsprechende Gesetze. **Schritt um Schritt** wurden die Grenzen schwerer überwindbar. (DIE ZEIT, 52/2007, 13); Bildung und Kultur, ... , zählten einmal zu der sozialdemokratischen Kernkompetenz, von der sich die Partei in der Ära der Nadelstreifen-Sozis **Schritt um Schritt** verabschiedeten. (DIE ZEIT, 6/2007, 13)

Од прилога групе б) посебно ћемо издвојити полисемни прилог *stückweise*, чије се значење може изразити на оба наведена начина: 1) као предлошка *IN*-фраза (*in Stücken*), када именица има значење јединице мере, а прилог и њему конкурентна конструкција изражавају *парципални однос* (део : целина), и 2) као конструкција *X FÜR X* одн. *X UM X* (*Stück für Stück*, *Stück um Stück*, уз могућност јављања именице и у деминутивској форми), када прилог и њему синонимна конструкција имају значење *постепености/сукоцесивности* вршења радње (један сегмент, означен као *X*, завршио се пре почетка следећег сегмента *X*, да би на крају целина била достигнута). При том именица у конструкцијама групе (2) може у већој (2а) или мањој мери (2б) да очува своје основно значење. На пример:

1) Zum Beispiel um die Kindersoldaten, die gezwungen wurden, ihren eigenen Eltern die Augen auszustechen, das Herz herauszuschneiden. ... Oder Menschen mit den eigenen Zähnen die Gliedmaßen abzubeißen, erst das Fleisch **in Stücken** [\rightarrow *stückweise*] abzureißen, dann die Knochen durchzunagen. (DIE ZEIT, 50/2007, 26); **In Stücken** [\rightarrow *stückweise*], zerhackt und fragmentiert, wie der Krieg ihre Seele hinterließ, berichtet eine Frau vom Leben danach: in einem dalmatinischen Küstenort, in der Wirklichkeit der Jahre seit 1996. (DER SPIEGEL, 11/2008, 158)

2а) Mit seinen Siedlungen, Staudämmen, Plantagen **erobert er Stück für Stück** mehr von der Erde. (DER SPIEGEL, 25/2006, 130); Sie bringen ihr Haus selten komplett, sondern allenfalls **Stück für Stück** [\rightarrow *stückweise*] in Schuss, zumal es ihnen oft an Geld fehlt für die Generalmodernisierung. (DIE ZEIT, 38/2007, 24); Das Werk hatte sich Geier zuvor lange eingepägt, um es als Ganzes im Ohr zu haben und dann **Stück für Stück** [\rightarrow *stückweise*] ins Deutsche zu bringen. (DIE ZEIT, 29 / 2007, 56); Während der alte Mann den Fang in den heimatlichen Hafen zu schleppen versucht, greifen die Haie an und entreißen ihm **Stück für Stück** seine Beute. (DIE ZEIT, 3/2007, 6)

2б) Hübschmann sagt, dass er bemerke, wie er **Stück für Stück** verwahrlöse. (DER SPIEGEL, 13/2006, 60); Nicht auf einen Schlag habe Gott sich den Menschen erklärt, sondern **Stück für Stück**, über 20 Jahre hinweg, zu immer anderen Anlässen. (DIE ZEIT, 10/2007, 36); Das Theater aber ist total kaputt. ... Von dummen, profilierungssüchtigen Regisseuren **Stück für Stück** zerstört worden. (DER SPIEGEL, 28/2006, 136); **Stück für Stück** will er in der SPD

ein eigenes System errichten, das ihn auf Jahre unangreifbar macht. (DER SPIEGEL, 48/2007, 32); Aber die Wahrheit über seine Vergangenheit fräst sich **Stückchen für Stückchen** immer weiter in das Bewusstsein der Leute. (DER SPIEGEL, 23/2007, 151)

Остали прилози групе б), као и сви прилози групе а), реализују се искључиво као предлошке *IN*-фразе (нпр. *rudelweise* → *in Rudeln*, *stapelweise* → *in Stapeln*, *literweise* → *in Litern*), о чему је већ било речи. Са друге стране, у конструкцијама којима се изражава сукцесивно вршење радње (нпр. *Stapel für Stapel*, *Liter um Liter*) именица задржава своје основно значење, и оне не алтернирају са истокоренским прилошким дериватом, што ћемо илустровати на примеру прилога *ausschnittweise*. Будући да се њиме изражава *'уаршиивности'* (радња се одвија у деловима, не обухватајући целину), као алтернатива се јавља предлошка фраза *in Ausschnitten*, док конструкције са значењем *'сукцесивности'* (*Ausschnitt für Ausschnitt*) немају прилошки супституент. Упореди:

In der Probesendung, die den Chefredakteuren **ausschnittweise** [→ *in Ausschnitten*] vorgespielt wurde, habe die Sendung dadurch „etwas auseinandergerissen“ gewirkt, sagte ein Chefredakteur. (DER SPIEGEL, 37/2007, 125); Ein Gespräch mit einer Journalistin der „Frankfurter Rundschau“ („FR“), ... , brach Ferrer nach rund 20 Minuten ab, weil die Journalistin ihren neuen Film nur **ausschnittweise** [→ *in Ausschnitten*] gesehen hatte. (DER SPIEGEL, 41/2007, 146)

Schließlich fotografierte er den Berg mit einem Teleobjektiv ab, **Ausschnitt für Ausschnitt** [→ \emptyset], wie ein Kriminalist, der die Spuren an einem Tatort dokumentiert. (DER SPIEGEL, 23/2007, 144)

1.2. Следећу групу прилога са **именицом** као творбеном основном чине они прилози којима се изражава **ОБЛИК / ФОРМА** у којој се одређена радња врши - *in Form von* (уп. Duden, 2001: 1793)⁷. Њихово значење је модално, у складу са метафором да је облик у коме се један ентитет појављује заправо „НАЧИН ЊЕГОВОГ ИСПОЉАВАЊА ИЛИ ПОСТОЈАЊА. Значење ОБЛИКА је, дакле, инхерентно начинско.“ (уп. Кликовац, 2004: 202). Ту спадају: *besuchsweise*, *vorwandsweise*, *gerücht(e)weise*, *ersatzweise*, *hilfswweise*, *ausnahmsweise*, *versuchswweise*, *geschenkweise* и др. На пример:

Denn wir hörten vorher schon eher **gerüchtweise**, dass es organisatorische und technische Schwierigkeiten gebe. (DER SPIEGEL, 23/2007, 16); Mehrere Morde hatten Blutrache provoziert, und für diese Form der Selbstjustiz stehen fünf Daha-Mitglieder vor Gericht. Um sie freizupressen oder, **ersatzweise**, fünf Marakscha-Mitglieder vor den Kadi zu zerren, wurden die Chrobogs entführt. (DER SPIEGEL, 1/2006, 91); Aus Sorge, aufgeputschte Schlachtenbummler könnten mitten in der Nacht an die Türen ihrer Wohnmobile trommeln, wollen die US-Stars **ausnahmsweise** im Hotel schlafen. (DER SPIEGEL, 2/2006, 121);

⁷ Под обликом се овде подразумева начин остваривања одређеног ентитета: **Form Ic**) *Art u. Weise, in der etw. vorhanden ist, erscheint, sich darstellt; Erscheinungsweise, einzelne Erscheinungsform* (Duden, 2001: 563).

In diesen Vergleich könnte man jedenfalls **versuchsweise** die Enttäuschung kleiden, die von den modernisierenden Deutungen des Regietheaters ausgehen und hier glücklich vermieden schienen. (DIE ZEIT, 22/2007, 52)

Морфосинтаксичке алтернативе прилога овог типа представљају ALS-конструкције (**ALS + ИМЕНИЦА**), што потврђују следећи примери:

Die entscheidenden Informationen kursieren **als Gerüchte** [→ *gerüchtweise*], bevor sie die Nachrichtenagenturen melden. (DIE ZEIT, 15/2008, 20); ... , aber die eigentlichen Nachrichten, die in der Marriott-Lobby zu Kairo **als Gerüchte** [→ *gerüchtweise*] geboren werden, sie heißen: Chelsea will Barcelona 60 Millionen Euro bieten für Kameruns Nationalstürmer Eto'o. (DER SPIEGEL, 6/2006, 126); Ein erster Anfang, aber noch **als Ausnahme** [→ *ausnahmsweise*], war schon seit 1934 gemacht mit Arbeitslagern im Emsland. (DIE ZEIT, 28/2007, 57); Doch bislang war es schwierig, den Kanal mit einer funktionierenden Vaginalschleimhaut auszukleiden, weil es bei den **als Ersatz** [→ *ersatzweise*] verwendeten Geweben häufig zu Abstoßungsreaktionen oder Infektionen kam. (DER SPIEGEL, 31/2007, 107); Fünf EUPOL-Leute sollen demnächst **als Ersatz** [→ *ersatzweise*] anreisen – und 7500 Polizisten in zwei Provinzen betreuen. (DER SPIEGEL, 41/2007, 38); Großbritanniens berühmter Premierminister Churchill, ein leidenschaftlicher Hobbymaler (...), hat sein Bild „Marrakesch“ 1951 dem damaligen Präsidenten der Vereinigten Staaten **als Geschenk** [→ *geschenkweise*] überreicht. (DER SPIEGEL, 46/2007, 204); Er hatte seinen türkischen Kollegen gebeten, einen **als Geschenk** [→ *geschenkweise*] mitgebrachten Pracht-Koran doch bitte mit einer persönlichen Widmung zu versehen. (DIE ZEIT, 9/2007, 10)

1.3. У посебну групу прилошких деривата изведених помоћу суфикса *-weise* сврстали смо оне са **именицом** која означава **КОНВЕНЦИОНАЛНО** (дакле, календарски или хронолошки) тачно утврђену јединицу времена (нпр. *wochenweise*, *monat(s)weise*, *stundenweise*, *tageweise*, *jahrweise*). Како наводи В. Моч, прилози настали на овај начин увек имају *дуративни* карактер, будући да прецизирају трајање радње или стања које се понавља, према моделу ZEITDAUER VON x ITERATIV (уп. Motsch, 1999: 239⁸). Иако је код њих доминантна темпорална компонента, управо семантичка блискост суфикса *-weise* са именицом *Weise* наведеним прилозима даје додатно модално обележје, на основу кога се они разликују од истокоренских придева чисто темпоралног значења (нпр. *wöchentlich*, *monatlich*, *täglich*, *jährlich* и др.). Наведени творбени образац је активан, о чему сведоче бројни примери из нашег корпуса, од којих наводимо само неке:

Auch bei den Kwarā'ae auf der Südsee-Insel Malaita kümmern sich schon Vierjährige um ein jüngeres Kind – zunächst nur **stundenweise**, als Zehnjährige dann den ganzen Tag lang. (DER SPIEGEL, 2 / 2006, 153); Wer hier lebt, hat nur **stundenweise** Strom, nur selten sauberes Trinkwasser, ... (DER SPIEGEL,

8 „Das Wortbildungsmuster lässt nur die Variante ZEITDAUER VON x ITERATIV zu. Adjektive dieses Typs spezifizieren die Dauer wiederkehrender Geschehen oder Zustände. Bedingung ist, dass das Geschehens- oder Zustandskonzept durativen Charakter hat und dass die Zeitkonzepte genormte Einheiten der Kalender- oder Uhrzeit sind: *stundenweise* *ausshelfen*, *halbtagsweise* *arbeiten*, *wochenweise* *ablösen*“ (Motsch, 1999: 239).

52/2006, 70); Sie können arbeitsfähige Patienten **tageweise** für die Feldarbeit mieten. (DER SPIEGEL, 49/2006, 150); Nach einem Burn-out im Jahr 2001 wurde sie arbeitslos, meldete sich aber **tageweise** vom Arbeitsamt ab, um Sprechervermittlung zu unterrichten. (DIE ZEIT, 6/2008, 33); Immerhin ermöglicht ihm sein Chef, Überstunden abzubummeln, etwa nach längeren Dienstreisen. So kann Arlt **wochenweise** ein sehr präsenter Vater sein – aber eben nur, wenn es die Auftragslage erlaubt. (DER SPIEGEL, 9/2007, 72); Ziel war vor allem, das akademische Programm in Lindau so zu gestalten, dass Fortbildungswillige künftig nicht mehr **wochenweise** ihrem Arbeitsplatz fern bleiben müssen. (SÜDDEUTSCHE ZEITUNG, 14. 07. 2003)

Морфосинтаксичке алтернативе прилошких деривата овог типа представљају предлошке фразе у којима се као нуклеус јавља темпорални предлог *FÜR*_{акуз.}. Њиме се изражава ограниченост трајања радње (уп. Helbig / Buscha, 1995: 426), дефинисана именицом од које је прилог изведен. Потврђена су два синонимна модела са предлогом *FÜR*_{акуз.} (А и Б), а додатно се јавља и предлог *AN*_{дат.}, као морфосинтаксичка алтернатива прилога *tageweise* (В):

А) (NUR) *FÜR EINZELN- X*

Б) *JEWELLS FÜR EIN- X*

В) *AN EINZELNEN X*

Наведене конструкције у нашем корпусу само су спорадично потврђене, будући да се предност даје прилогу, како због продуктивности датог творбеног обрасца, тако и из разлога језичке економије. На пример:

In der sehenswerten WDR-Produktion hingegen, die Arte als Erstausstrahlung zeigt, geht es diese Woche täglich auf dem Soap-Platz um 20.15 Uhr **jeweils für eine halbe Stunde** [→ *halbstundenweise*] ums Sterben. (DER SPIEGEL, 3/2006, 133); Weil die Meyburgs von Ende der siebziger Jahre an intensiv von dem Recht Gebrauch machten, als Berliner **für einzelne Tage** [→ *tageweise*] einreisen zu dürfen, fielen sie der Stasi auf. (DER SPIEGEL, 7/2007, 37)

1.4. И на крају, *именица* као творбена основа јавља се и код једне групе модалних прилога које није могуће даље дефинисати према семантичком критеријуму. Конструкционо, заједничко им је то што се увек реализују у форми предлошке фразе, при чему је избор предлога условљен значењем именице (најчешће девербативне) и није могуће извести закључке који важе за целу групу. Издвајамо *wahlweise* и *zwangsweise*:

So verwenden sie als Symbol **wahlweise** [→ *nach (eigener) Wahl*] eine Aubergine, eine Salatgurke, einen Kürbis oder malen den Ministerpräsidenten als kleine zornige Peperoni. (DER SPIEGEL, 35/2006, 118); Sein auf Wasserstoffbetrieb adaptierter Standardmotor verträgt **wahlweise** [→ *nach Wahl*] auch Benzin – und zwar in grundsätzlich großen Mengen. (DER SPIEGEL, 46/2006, 184)

Oder tun sie aus freien Stücken, was andere nicht mal **unter Zwang** [→ *zwangsweise*] tun könnten? (DER SPIEGEL, 19/2008, 56); Selbst über die Möglichkeit, solche Jugendlichen **zwangsweise** [→ *unter Zwang*] zum Röntgen vorzuführen,

um mit Hilfe des Knochenbildes ihr Alter festzustellen, denkt das Innenministerium nach. (DER SPIEGEL, 29/2006, 43)

2. Девербајивни прилошки деривајии

Глагол је творбена основа релативно малог броја прилога (нпр. *mietweise*, *leihweise*, *borgweise*, *kaufweise*, *strafweise*, *probeweise*), који су, са изузетком прилога *leihweise* и *probeweise*, углавном ретко у употреби. На пример:

Die ägyptische Altertümerverwaltung hat gedroht, die Zusammenarbeit mit deutschen Museen und Archäologen einzustellen, falls die berühmte Berliner Pharaonenbüste nicht wenigstens vorübergehend und **leihweise** nach Ägypten zurückkehre. (DIE ZEIT, 17/2007, 52); Im zweiten Jahr sollen sie es [das Instrument, D.N.] in der Schule erlernen und zum Üben **leihweise** mit nach Hause nehmen. (DIE ZEIT, 13/2008, 41); Ein paar Romane findet man so gut, dass man sie Freunden **leihweise** aufdrängt. (DIE ZEIT Magazin, 16/2008, 6)

Und mit den Kanzlern hat er auf Reisen auch viel gelacht – bei der Fahrt nach Leiteinamerika beispielsweise, als Schröder in der Kanzlermaschine einen alten Bademantel seines Vorgängers entdeckte und **probeweise** überzog. (DIE ZEIT, 25 / 2008, 32); Die Droge, nach der er süchtig ist, erhält er **probeweise** auf Rezept. (DIE ZEIT, 12 / 2008, 15); Die Schulärztin äußerte „leichte Bedenken“, zwei Lehrer, die das Kind **probeweise** in einer Kleingruppe mitlaufen ließen, hatten ebenfalls Zweifel. (DER SPIEGEL, 25 / 2007, 70)

Прилози ове групе значењски су блиски деноминалним прилозима типа 1.2., будући да се и њима изражава **ОБЛИК, ВИД** у коме се одређена радња врши, а као додатно семантичко обележје могу да имају и финалну значењску компоненту. Њихове морфосинтаксичке алтернативе су предлошке фразе, са финалним предлогом $ZU_{дат.}$ или модалним предлогом $AUF_{акуз.}$, према следећем моделу:

А) $ZU_{дат.}$ + **ИМЕНИЦА**

Б) $AUF_{акуз.}$ + **ИМЕНИЦА**

Наведени предлози у конструкцијама овог типа могу да буду де-семантизовани, што потврђују примери са финалним предлогом $ZU_{дат.}$ који алтернирају са модалним прилогом *mietweise* (а), али и да задрже своје основно значење (циљ, сврха вршења радње), као у конструкцијама које алтернирају са примарно финалним прилогом *strafweise*, и његовим синонимом *strafhalber* (б). На пример:

а) Kellogg hatte schon Williams' Tante geholfen, das Haus zu kaufen, in dem sie früher **zur Miete** [→ *mietweise*] wohnte. (DIE ZEIT, 8/2008, 24); In seinem Wohnort Frankfurt am Main lebt er mit seiner Frau **zur Miete** [→ *mietweise*]. (DER SPIEGEL, 51/2007, 163); Vergangenen Freitag kam dann noch eine überraschende Nachricht vom „ehemaligen Verleger“ (Strien): die fristlose Kündigung der Verlagsräume, die Lunkewitz seinem eigenen Unternehmen **zur Miete** [→ *mietweise*] überlassen hatte. (DER SPIEGEL, 23/2008, 104)

6) Im Rotlichtviertel von Kalkutta, wo Kinder Geld eintreiben, Zuhälter ihre Prostituierten **zur Strafe** [→ *strafweise / strafhalber*] anzünden und Kleinkinder angekettet sind, dachte kaum jemand ans Knipsen – ... (DER SPIEGEL, 11/2006, 176); Als sie **zur Strafe** [→ *strafweise / strafhalber*] doch nur im Schnee stehen musste, schwor sie sich, falls sie überleben sollte, ihr Leben dem Tanz zu weihen. (DIE ZEIT, 18/2007, 51)

Код прилога који у својој сем-структури поред модалне имају и финалну значењску компоненту, предлогом *AUF*_{акуз.} или *ZU*_{дат.} наглашава се доминантнија, и тада је аналитичка форма прецизнија од синтетичке. Наведено ћемо илустровати на примеру морфосинтаксичких алтернатива модално-финалног прилога *probeweise*:

Sie wurde „nach langem Warten“ zum Eignungsgespräch geladen und schließlich für zwei Semester immatrikuliert – „**auf Probe** [→ *probeweise*]“. (DER SPIEGEL, 41/2007, 70); Eine Bewerberin bietet an, sechs Monate gratis zu arbeiten – **auf Probe** [→ *probeweise*]. (DER SPIEGEL, 32/2006, 8); Der Gesundheitspolitiker Rolf Koschorrek sammelt Mitstreiter für den Plan, die Reform erst einmal nur virtuell **auf Probe** [→ *probeweise*] einzuführen. (DER SPIEGEL, 24/2008, 90)

Dort [→ in Hessen; D.N.] wurden die Kennzeichenkameras erstmals im Rahmen der Fußball-WM 2006 **zur Probe** [→ *probeweise / probetalber*] eingesetzt und sind seit Januar dieses Jahres im regulären Betrieb: ... (DER SPIEGEL, 47/2007, 55); Versuchen Sie ruhig einmal, **zur Probe** [→ *probeweise / probetalber*], eine glaubwürdige, spannende Völkerballszene ganz nach Ihren eigenen Vorstellungen zu erfinden! (DIE ZEIT, 24/2007, 51)

3. Прилошки деривати са партиципијом I као творбеном осном

Прилози изведени од партиципија I увек се реализују са фугом *-er-*, а изражавају средство или пратећу околност приликом вршења неке радње (уп. Duden 2001⁹). Употребљавају се искључиво адјунктивски (тј. као додаци), а у њиховом значењу је поред модалне присутна и темпорална компонента, као у примерима које наводи В. Моч: *Er geht lesenderweise durch den Park.*; *Er fährt telefonierenderweise Auto.* (уп. Motsch, 1999: 190-1). Као синтаксичка алтернатива наведеним прилозима јавља се партицип I (*lesend, telefonierend*), а исто значење може се изразити зависном реченицом помоћу модалног субјунктора *indem*, некада и темпоралног субјунктора *während* (*indem er liest/telefoniert*). Прилошки деривати овог типа веома су ретки у употреби, и у нашем корпусу потврђен је само један пример:

Erzieherisch wertvoll ist das alles nicht, macht den Kleinen aber großen Spaß und den Eltern **vorlesenderweise** [→ *vorlesend / während sie vorlesen*] klar, warum es wohl ziemlich spannend ist, Kinder zu haben. (DIE ZEIT, 17/2007, 59)

9 **-weise 3.** дрүкћт ип Билдунген ит ерстен Партизипиен ит деи Фугензеићен *-er-* аус, дас етв. (еин Туи) дас Миттел одер дер Беглеитумстанд ист (Duden, 2001: 1793).

Изузетак од наведеног правила представља модални прилог *folgenderweise* (и његов синоним *folgendermaßen*), код кога је веза са именицом *Weise* потпуно провидна, што потврђује кореспондентна аналитичка форма *auf folgende Weise/in folgender Weise*. На пример:

Kokain wird meist **auf folgende Weise** [→ *folgenderweise* / *folgendermaßen*] transportiert: Jemand füllt Kokain in eine Plastiktüte hinein und schluckt dann die Tüte. (DIE ZEIT Magazin, 51/2007, 6); Nach einer Weile bricht es aus ihm heraus, **in folgender Weise** [→ *folgenderweise* / *folgendermaßen*]: „Wie sind Sie nur auf die Idee gekommen, so ein Buch zu schreiben? (DIE ZEIT Magazin, 24/2007, 6)

Конструкционо подударне алтернативе имају и модални прилози *gleicherweise* и *solcherweise* (в. доле), те се наведена три прилога, иако изведени од различитих основа, могу издвојити у посебну групу, будући да је код њих, за разлику од осталих творбених образаца, семантичка веза са именицом *Weise* потпуно провидна.

4. Деадјективски прилошки деривати

Иако се од *придева* као творбене основе у највећем броју случајева изводе модалне партикуле I и II (нпр. *möglicherweise*, *überflüssigerweise* и многе друге), у нашем корпусу потврђена су два деадјективска прилога: *zufälligerweise* и *gleicherweise*. Њихове морфосинтаксичке реализације сасвим су различите.

4.1. Прилог *zufälligerweise* изведен је од придева *zufällig*, са којим је и значењски подударан. Будући да је у његовој сем-структури поред модалне присутна и каузална значењска компонента, у зависности од тога која доминира као алтернативе се јављају конструкције са: а) модално употребљеним предлогом *DURCH*_{акуз.}, чиме се изражава *инструмент*, *средство*, *посредник* у вршењу неке радње (уп. Helbig/Buscha, 1998: 424) и б) каузалним предлогом *AUS*_{дат.}, када долази до померања значења, па се *Zufall* више не интерпретира као начин, већ као узрок вршења одређене радње. Отуда је аналитичка форма увек прецизнија од синтетичке. На пример:

а) Etwa von Marie, die sich im Kindergarten schmerzhaft im Gebüsch verhedderte. Nur **durch Zufall** [→ *zufälligerweise*] entdeckte ein anderes Kind ihre Not. (DER SPIEGEL, 7/2006, 149); Zweimal versucht Ralf P., sich das Leben zu nehmen. Mit 18 schluckt er eine Überdosis Tabletten, wird nur **durch Zufall** [→ *zufälligerweise*] entdeckt. (DER SPIEGEL, 40/2006, 56)

б) Das ist so gekommen, ohne dass ich es gewünscht oder geplant hatte. Ich bin **aus Zufall** [→ *zufälligerweise*] Politiker geworden. Es ist so passiert. (DIE ZEIT Magazin, 51/2007, 78); Die 21-jährige Adrienne Nolan war so etwas wie eine Vorreiterin der Mandarinwelle, und das eigentlich **aus Zufall** [→ *zufälligerweise*]. (DIE ZEIT, 11/2007, 73)

4.2. Прилог *gleicherweise* у основи има придев *gleich* и изражава *идентичности* начина вршења радње. Његово значење је чисто **модално**, што потврђују и конкурентне предлошке фразе исте структуре, које се реализују са предлозима *AUF*_{акуз.} или *IN*_{дат.} (без разлике у значењу), с тим што се поред именице *Weise* јавља још и синонимна именица *Art*, као и њихова комбинација *Art und Weise* (в. последњи пример). И док је прилог у нашем корпусу веома ретко у употреби, прилошки изрази овог типа изузетно су фреквентни, што потврђују следећи примери:

Stellen Sie sich vor, ein Arzt würde in einem Hospital immer **auf die gleiche Weise** [→ *gleicherweise*] operieren, egal, bei welcher Krankheit. (DIE ZEIT, 49/2007, 66); Indem ich eine muslimische Figur **auf die gleiche Weise** [→ *gleicherweise*] behandelte, wie ich es bei einem christlichen oder jüdischen Symbol täte, sandte ich eine wichtige Botschaft: Ihr seid keine Fremden, ... (DER SPIEGEL, 22/2006, 127); Politik und Verfassungsgericht begegnen einander nicht **in gleicher Weise** [→ *gleicherweise*], sondern asymmetrisch. (DER SPIEGEL, 12/2008, 38); Aber er wird nicht **in gleicher Weise** [→ *gleicherweise*] das Überleben unserer Nationen bedrohen wie ehemals der atombewehrte Systemkonflikt zwischen Ost und West. (DIE ZEIT, 2/2008, 8); Dies funktioniert so in jedem Land **auf die gleiche Art und Weise** [→ *gleicherweise*].« (DIE ZEIT, 44/2007, 68)

5. Прилошки деривати са *дејтерминативом* као *творбеном* *основом*

Иако наведени творбени образац представља маргиналну појаву, демонстративни детерминатив *solch-* учествује у творби прилошких деривата овог типа (*solcherweise*), и као и прилози *folgenderweise* и *gleicherweise*, алтернира са истокомпонентном предлошком фразом и њеним синонимима. На пример:

Die Federal Reserve Bank darf jetzt nicht nur Banken, sondern auch Brokerhäusern **auf solche Weise** [→ *solcherweise*] Geld zuschanzen. (DIE ZEIT, 13/2008, 24); Ja, das ist eine Tatsache, du opferst etwas, wenn du **auf solche Weise** [→ *solcherweise*] lebst. (DER SPIEGEL, 6/2008, 132); Wenn **auf solche Art** [→ *solcherweise* / *solcherart*] gewonnene Informationen dann auch noch in Strafverfahren verwendet werden, dann weiß man: Der deutsche Rechtsstaat ist am Ende. (DIE ZEIT, 11/2008, 49); »Ein Staat wie Deutschland im Herzen Europas darf nie als Hindernis für das Wohlergehen der Gesamtheit der europäischen Staaten erscheinen; vielmehr soll er seine Stellung **in solcher Weise** [→ *solcherweise*] nehmen, dass seine Selbstständigkeit als ein Glück für das Ganze, seine Existenz als Notwendigkeit gesehen wird. (DIE ZEIT, 12/2007, 8)

6. Закључак

Најбројнију групу прилога изведених помоћу суфикса *-weise* чине они са именицом као творбеном *основом*, при чему њено значење директно утиче на форму у којој се конкурентна конструкција остварује. Најфреквентнији су прилози изведени од именице са значењем *мере*,

било да је реч о тачно утврђеној мерној јединици, када прилог има квантитативно значење (*literweise, tonnenweise* и др.), или о именици која у датом контексту фунгира као таква, и тада доминира модално значење (*rudelweise, ausschnittweise* и др.). У оба случаја као морфосинтаксичка алтернатива прилогу јавља се предлошка *IN*_{дат.}-фраза, са именицом у множини (нпр. *literweise* → *in Litern*; *rudelweise* → *in Rudeln* и др.). Деноминалним прилозима са именицом која има значење *мере* може да се изрази и начин кретања у простору (*zentimeterweise, schrittweise* и др.), али и начин напредовања ка одређеном циљу, уколико су прилози овог подтипа употребљени метафорички. У оба случаја као доминантно семантичко обележје јавља се *'иосштейеност/суццесивност'* вршења радње, а као алтернатива конструкције са редуликованом именицом *X für/um X* (нпр. *zentimeterweise* → *Zentimeter um Zentimeter, schrittweise* → *Schritt für Schritt*). Фреквентни су и прилошки деривати код којих се именицом изражава облик у ком се радња врши (*besuchsweise, gerücht(e)weise, ersatzweise* и др.). Њихово значење је модално, а као алтернатива прилогу јавља се *ALS*-фраза (нпр. *gerüchtweise* → *als Gerüchte*). Деноминални прилози у чијој се основи налази именица са значењем *конвенционално утврђене јединице времена* (*wochenweise, tageweise, jahrweise* и др.) имају темпорално-модално значење (изражавају понављање радње у временски тачно утврђеним интервалима), а њихова морфосинтаксичка алтернатива је предлошка фраза са темпоралним предлогом *FÜR*_{акуз.} као нуклеусом (нпр. *tageweise* → *(nur) für einzelne Tage*).

Већина прилога изведених од глагола ретко је у употреби (нпр. *mietweise, leihweise, kaufweise* и др.), док се као алтернатива јављају предлошке *ZU*_{дат.} и *AUF*_{акуз.}-фразе (нпр. *mietweise* → *zur Miete*; *borgweise* → *auf Borg*), којима се код неких прилога (нпр. *probeweise*) потцртава доминантна семантичка компонента: модална (*auf Probe*) или финална (*zur Probe*), као што се и аналитичком формом деадјективског прилога *zufälligerweise* наглашава његова модална (*durch Zufall*) или каузална компонента (*aus Zufall*), док је у значењу прилога изведених од партиципа I (*lesenderweise, telefonierenderweise* и др.) поред модалне присутна и темпорална компонента, те алтернирају са зависном реченицом уведеном модалним субјунктором *indem* или темпоралним субјунктором *während* (нпр. *lesenderweise* → *indem/während er liest*), па тако (морфо)синтаксичка алтернатива представља прецизнију варијанту у односу на конкурентни прилог.

Прилози *folgenderweise, gleicherweise* и *solcherweise*, иако изведени од различитих основа, могу да се издвоје у посебну групу, будући да је код њих семантичка веза са именицом *Weise* потпуно провидна (*auf folgende/gleiche/solche Weise*).

Извори

DER SPIEGEL – немачке недељне новине
DIE ZEIT - немачке недељне новине

Литература

Алман, Кемерлинг 2000: Altmann, Hans / Kemmerling, Silke: Wortbildung fürs Examen. Studien und Arbeitsbuch. Linguistik fürs Examen (Band 2). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag GmbH.

Барц 1974: Barz, Irmhild: Untersuchungen zur Semantik der Lokaladverbien in der deutschen Gegenwartssprache. In: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (Band 95). Halle (Saale): Veb Max Niemeyer Verlag, 97-213.

Дуден 2001: Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim: Dudenverlag.

Егорова 2006: Egorova, Olga: Adverbiale Kasus des Deutschen. Eine Untersuchung der Genitive und Akkusative in adverbialer Funktion. Dissertation zur Erlangung der akademischen Grades doctor philosophiae (Dr. phil.). Institut für Deutsche Sprache und Linguistik, Philosophische Fakultät II der Humboldt-Universität zu Berlin. <edoc.hu-berlin.de/dissertationen/egorova-olga...06.../front.html>. 26.9.2006.

Енгел 1988: Engel, Ulrich: Deutsche Grammatik. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
Кликовац 2004: Klikovac, Duška: Metafore u mišljenju i jeziku. Beograd: Biblioteka XX vek (139).

Марјановић 2008: Марјановић, Даница: Прилог као врста речи (На метеријалу немачког и српског језика). У: М. Ковачевић (ур.). *Српски језик, књижевност, уметност*. Књига 1: *Српски језик у (кон)тексту*. Крагујевац: ФИЛУМ, 245-263.

Моч 1999: Motsch, Wolfgang: Deutsche Wortbildung in Grundzügen. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Мразовић / Вукадиновић 1990: Mrazović, Pavica / Vukadinović, Zora: Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Novi Sad: Dobra vest.

Ремер 2006: Römer, Christine: Morphologie der deutschen Sprache. Tübingen: A. Francke Verlag.

Флајшер, Барц 1995: Fleischer, Wolfgang / Barz, Irmhild: Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgelesene und ergänzte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Хелбиг, Буша 1998: Helbig, Gerhard / Buscha, Joachim: Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt, Verlag Enzyklopädie.

Хелбиг, Хелбиг 1990: Helbig, Gerhard / Helbig, Agnes: LEXIKON deutscher Modalwörter. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.

Хенчел, Вајдт 2003: Hentschel, Elke / Weydt, Harald: Handbuch der deutschen Grammatik. 3., völlig neu bearbeitete Auflage. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Хетланд 1992: Hetland, Jorunn: Satzadverbien im Fokus. Studien zur deutschen Grammatik (Band 43). Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Цифонун и др. 1997: Zifonun, Gisela / Hoffmann, Ludger / Stecker, Bruno: Grammatik der deutschen Sprache (IDS). Band 1-3. Berlin: Walter de Gruyter.

Шипан 1992: Schippan, Thea: Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Шмее 2002: Schmöe, Friederike: Lokale Adverbien im Deutschen. In: *Das Adverb – Zentrum und Peripherie einer Wortklasse* (hrsg. Schmöe, Friederike). Wien: Edition Praesens, 77-93.

Danica B. Nedeljković

**(MORPHO)SYNTAKTISCHE ALTERNATIVEN DER
ADVERBIALEN DERIVATE AUF -WEISE**

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit werden anhand von Beispielen aus Presstexten die (morpho) syntaktischen Alternativen der Adverbien untersucht, die von verschiedenen Basen mit Hilfe des sehr produktiven Suffixes *-weise* abgeleitet werden. In Anlehnung an das semantisch-wortbildende Modell von Wolfgang Motsch (1999) wird gezeigt, dass nicht nur die Wortart der Basis, sondern auch ihre Semantik die Form der konkurrenten Konstruktion beeinflusst, was vor allem für die denominalen Adverbien gilt, die zugleich die frequentesten sind, während das Verb, das Partizip I, das Adjektiv und das Determinativ als Wortbildungsbasis selten bzw. nur sporadisch vorkommen. Die Klassifikation der Adverbien auf *-weise* wird zunächst nach der Wortart der Basis, dann nach deren Semantik durchgeführt, mit dem Ziel, die Gesetzmäßigkeit für die Adverbien dieser Art festzulegen.

Schlüsselwörter: adverbiale Derivate, das Suffix *-weise*, denominales Adverb, deverbatives Adverb, deadjektives Adverb, (morpho)syntaktische Alternativen

*Примљен децембра 2012.
Прихваћен за штампу јануара 2013.*